

الفوائد الصمدية

(كتاب صمد)

شيخ محمد بهاء الدين جبل عاملی (شيخ بهائي)

تصحیح و تعلیق: احمد رضا زفر

سرشناسه: شیخ بهائی، محمدبن حسین، ۹۵۳-۱۰۳۱ق.
عنوان قرارداد: الصمدیه فی النحو. فارسی. برگزیده. شرح
عنوان و نام پدیدآور: الفوائد الصمدیه (کتاب صمدیه) / محمد بهاء الدین
جیل عاملی (شیخ بهائی)؛ تصحیح و تعلیق: احمد رضوانفر.
مشخصات نشر: قم، سروش یار مهربان، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری: ۱۰۴ ص؛ ۸×۱۱/۵ س.م.
شابک: ۹۵۴۸۹-۱-۰۰۰-۹۷۸-۶۰۰ : ۴۰,۰۰۰ ریال.
ویدیت فهد سیموئسی: فیبا.

یادداشت عربی.
یادداشت: این کتاب تدریسی از مجموعه شروحاتی بر کتاب «الصمدیه» شیخ بهائی است.
یادداشت: چاپ قلمی. ششم قلم، ۱۳۹۳.
موضوع: شیخ بهائی، محمدبن حسین، ۹۵۳-۱۰۳۱ق. الصمدیه فی النحو- نقد و
تفسیر.

موضوع: زبان عربی- نحو.
شناسه افزون: رضوانفر، احمد، ۱۳۴۳، مصحح.
شناسه افزون: شیخ بهائی، محمدبن حسین، ۹۵۳-۱۰۳۱ق. الصمدیه فی النحو. برگزیده. شرح.
رده بندی کنگره: ۱۳۹۵ ۴۲۳۴۸ ص ۱ ش ۱۶۱۵۱
رده بندی دیویی: ۴۹۲/۷۵
شماره کتابشناسی ملی: ۴۳۷۹۷۹۷

• نوبت چاپ:	اول - پاییز ۱۳۹۵
• شمارگان:	۲۰۰۰ نسخه
• بهای:	۳۰۰۰ تومان

مرکز پخش:

۰۹۹۰۳۳۲۷۰۸۷

۰۹۳۷۰۵۴۷۰۰۸

کلیه حقوق این اثر متعلق به گردآورنده است.

فهرست

٧	 مقدمه
٩	 کتاب محمدیه در یک نگاه
١١	 خلاصه کتاب
١٩	 هذا كتاب الصمدية
٢١	 الْحَدِيقَةُ الْأُولَى: فِيمَا ارْتَدَّتْ تَقْدِيمَهُ
٢٩	 الْحَدِيقَةُ الثَّانِيَّةُ: فِيمَا يَتَعَلَّقُ بِالْأَسْمَاءِ
٧١	 الْحَدِيقَةُ الثَّالِثَةُ: فِيمَا يَتَعَلَّقُ بِالْأَعْمَالِ
٧٩	 الْحَدِيقَةُ الرَّابِعَةُ: فِي الْجُمَلِ وَمَا يَتَنَسَّهَا
٨٩	 الْحَدِيقَةُ الْخَامِسَةُ: فِي الْمَفْرَدَاتِ

مقدمه

قال الامام الصادق (عليه السلام) : «تَعَلَّمُوا الْعَرَبِيَّةَ فَإِنَّهَا كَلَامُ اللَّهِ الَّذِي تَكَلَّمُ بِهِ خَلْقَهُ...»؛ «زبان عربی را بیاموزید زیرا کلامی است که خداوند به وسیله آن با خلقت سخن گفته است».

کتاب صمدیه از کتاب‌های مفید و مختصر در علم نحو است؛ نویسنده آن «شیخ محمد بهاء‌الدین جبل عاملی»، معروف به شیخ بهائی است. نسبت این مرد بزرگ به حارث همدانی می‌رسد که از یاران امیرالمومنین علی (عليه السلام) بود.

شیخ بهائی حدود سال ۹۵۳ ه. ق در بعلبک لبنان متولد و در دوران کودکی به اتفاق پدر - در زمان شاه طهماسب اول صفوی - به ایران آمد. او در ۱۲ شوال

سال ۱۰۳۰ ه. ق در اصفهان درگذشت و پیکرش را به
مشهد مقدس منتقل کرده و در آنجا در کنار آرامگاه
نورانی امام رضا علیه السلام به خاک سپردند.

از تألیفات فراوانی در زمینه‌های مختلف دارد. این
کتاب (الفرائد الصمدیه) در مورد علم نحو است که از
دیرزمان در حوزه‌های علمیه تدریس می‌شود.^۱

خواندن این کتاب و تکرار آن تا حد حفظ، برای
تسلط بر علم نحو مفید است و تنظیم آن در قطع
جیبی^۲، تلاشی است در همین راستا تا دستداران علم
نحو، آن را همراه داشته باشند و با حفظ آن، تسلط خود
را بر این علم افزایش دهند.

۱. نک: مجموعه آثار، مرتضی مطهری، ج ۲۰، ص ۸۳.

۲. در تدوین این کتاب، حداقل ۲ نسخه و چند شرح صمدیه ملاحظه شده
است.

کتاب صمدیه در یک نگاه

این کتاب با یک خطبه (مقدمه) شروع شده و نویسنده در آن با ظرافتی خاص، به مطالب علم نحو اشاره کرده است؛ مثلاً: «بسم الله الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ أَحْسَنُ كَلِمَةٍ يَبْتَدَأُ بِهَا الْكَلَامُ وَ خَيْرُ خَبَرٍ ...».

اصطلاحات نحوی ای که در همین جمله درج شده، عبارت اند از: کلمه، یبتدأ (متدا)، کلام، خبر و ... که شما می‌توانید با همین نگاه، خطبه را ملاحظه کنید.

این کتاب در پنج بخش تنظیم شده است؛ اصطلاحی که برای هر بخش انتخاب شده اصطلاح «حدیقه»، به معنای باغ و بوستان است؛ گویی هر بخش، باغی است که در آن، میوه‌های شیرین علم و معرفت چیده می‌شود.

خلاصه کتاب

الحديقة الأولى^۱

۱. تعریف علم نحو، فایده و موضوع آن.
۲. تعریف کلمه و کلام.
۳. تعریف اقسام کلمه (اسم، فعل و حرف) و بررسی علائم هر یک از آنها
۴. بیان تقسیم‌هایی برای اسم.
 - اسم عین، اسم معنا و اسم مشتق؛
 - اسم معرفه^۲ و اسم نکره؛
 - اسم مذکر و مونث (مونث، به حقیقی و لفظی (مجازی) تقسیم می‌شود).

۱. این حدیقه به بحث‌های مقدماتی اختصاص دارد.

۲. معارف هفت بُود، مضمر، اضافه***عَلَم، ذواللام، ندا، موصول، اشاره

۵. بیان تقسیماتی برای فعل:

- فعل ماضی، مضارع و امر که ضمن بیان تعریف هر

یک، علائم و ویژگی های آنها را ذکر می کند.

۶. بررسی افعال^۱ از نظر اعراب و بنا.

۷. تعریف اعراب و بیان اقسام آن.

- علائم رفع: همزه، الف، واو، نون؛

- علائم نصب: فتحة، الف، کسره، یاء، حذف نون؛

- علائم جر: کسره، یاء و فتحة.

۸. بحث اعراب تقدیری.

الحديقة الثانية^۲

۱. اسم تقسیم می شود به: مبنی و معرب.

۱. ماضی، مضارع و امر.

۲. این حدیقه به اسم اختصاص دارد.

۲. انواع اسم معرب:

- اسم‌هایی که فقط مرفوع‌اند (فاعل، نایب فاعل، مبتدا و خبر^۱)؛

- اسم‌هایی که فقط مجرورند (مضاف‌الیه و مجرور به حرف جر)؛

- اسم‌هایی که منصوب و غیر منصوب‌اند (مستثنی، المشتغل عنه العامل، سادق و تمیز اعداد)؛

۳. انواع اسم مبنی (ضمیر، اسم اشاره، موصول و مرکب).

۴. توابع (نعت، عطف نسق، تأکید، بدل و عطف بیان).

۱. در ذیل بحث مبتدا و خبر، فصلی با عنوان نواسخ آمده است که نواسخ عبارت‌اند از: افعال ناقصه، حروف مشبه بالفعل، ما و لا المشبهتان بلیس، لا النافیه للجنس و افعال مقاربه.

۵. اسم‌های عامل (مصدر، اسم فاعل، اسم مفعول، صفت مشبیه و اسم تفصیل).

۶. خاتمه حدیقه ثانیة درباره «اسم‌های غیر منصرف»

است

الحدیقة الثالثة

۱. حالات فعل مضارع.

- رفع (هرگاه از عوامل نصب و جزم خالی باشد)؛

- نصب (با یکی از چهار حرف «أَن»، «لَن»، «كَي»،

«إِذَن»؛

- جزم؛

به تناسب به ادات جزم اشاره می‌کند:

فالاول ما يجزم فعلا واحدا و هو اربعة احرف «لم و
لَمَّا، لام امر و لای نهی».

الثانی ما يجزم فعلین و هو «إن و إذما و مَنْ و ما و متى
و نى و أن و أين و أتى و حیثما و مَهما» فالاولان
حرفان و البراقى اسماء على الاشهر.

۲. افعال مدح و ذم

۳. فعل های تعجب

۴. افعال قلوب.

الحديقة الرابعة^۱

۱. تعریف جمله.

۲. اقسام جمله (اسمیه و فعلیه).

۳. جمله‌هایی که محلی از اعراب دارند، هفت نوع است: خبریه، حالیه، مفعول، مضافات الیه، جواب شرط جازم و تابع از مفرد و جمله‌ای که محلی از اعراب دارد.

۴. جمله‌هایی که محلی از اعراب ندارند، هفت نوع است: مستأنفه، معترضه، مفسره، صله، جواب قسم، جواب شرط غیر جازم، تابع برای چیزی که محلی از اعراب ندارد.

۵. خاتمه: فی احکام الجار و المجرور و الظرف.

الحدیقه الخامسة^۱

مرحوم مصنف (شیخ بهانی رحمته الله) در حدیقه پنجم که به مفردات اختصاص دارد، تمام بحث‌های مربوط به مفردات را بیان نکرده است؛ بلکه فقط مهم‌ترین مطالبی را که طلاب و دانشجویان به آن نیاز دارند، ذکر نموده است.

شیخ بهانی رحمته الله، ۲۴ کلمه از مفردات را در این حدیقه بررسی نموده است که عبارت‌اند از: «همزه»، «أَنَّ»، «إِنْ»، «إِنَّ»، «إِذْ»، «إِذَا»، «أَمَّ»، «أَمَّا»، «إِمَّا»، «أَيَّ»، «بَلَّ»، «حاشا»، «حَتَّى»، «قَدْ»، «قَطَّ»، «كَمْ»، «كَيْفَ»، «لَوْ»، «لَوْلا»، «مَا»، و «هَلَّ».